

dude

MISBRUIKTE SYMBOLEN

Leendert vraagt aan Timo of hij het mogelijk acht om zo'n meme of symbool terug te claimen, om de associaties die ermee samenhangen te veranderen of ter discussie te stellen. 'Ik denk het wel', zegt Timo, 'ik ben er voor om er zoveel mogelijk aandacht aan te geven. Neem Alex Jones², die van alle platforms is afgehaald. Dat geeft zijn narratief juist extra aandacht.'

'ik wil laten zien dat vormgeving een gevaarlijk instrument is in handen van het ultieme kwaad'

Het zich toe-eigenen van symbolen is van alle tijden. Zo zijn auto- of modemerken – denk aan BMW of Lonsdale – ook niet blij als een andere doelgroep zich met hun merk associeert dan ze zelf voor ogen hadden. Gebruikers geven andere betekenissen aan merken en symbolen, en misbruiken ze ook – zoals de swastika door de nazi's is geconfisqueerd, ook al werd het symbool eeuwen geleden al in het Hindoeïsme en Boeddhisme gebruikt als zonnetekens, weten ze allebei. Daardoor is het moeilijk om het symbool weer los te zien van de nazi's en wordt het nog altijd door aanhangers van extreemrechts gebruikt. 'Ook hebben de Duitsers zich de classicistische vormgeving als machtsvertoon en symbool voor een nieuwe Duitse cultuur toegeëigend, terwijl het uit Zuid-Europa komt', vertelt Timo over de – zo lijkt het – wat lukraak gekozen symbolen.

VERLEIDELIJKE FAÇADE

De nazi's manipuleerden het volk met hun propagandafilms en reclameposters, tot de lucifersdoosjes aan toe, ze imponeerden met hun architectuur en de moderne autosnelwegen. Alles stond in het teken van de nazi-ideologie. Hitler liet verleidelijke familiefilms maken, maar wel altijd met Joodse mensen als schurken en misdadigers.

De affiches uit die tijd werden gemaakt door een reclamebureau en leken op een soort Coca-Colareclames met vrolijke, jonge mensen, maar wel met een hakenkruis op de achtergrond. Het nazisme liet een verleidelijke façade zien van voorspoed en vertier, terwijl daarachter, in 1933, al de eerste concentratiekampen werden opgezet. De nazi's waren meesters in het inzetten van vormgeving om hun doel te bereiken; massa's mensen wisten ze ermee aan hun kant te krijgen. 'Er zijn talloze politieke, racistische en seksistische memes, er zijn ook nu regimes die gebruik maken van design om de massa mee te krijgen, en er zijn memes die tot buiten het internet hebben geleid tot vreselijke gebeurtenissen', zegt Leendert. Een zo'n voorbeeld is de fascistische etnonationalist Brenton Tarrant in Christchurch, Nieuw-Zeeland die live streamde over zijn aanslag op de Masjid al Noor moskee. Die dag in maart van dit jaar plaatste hij hints over zijn plannen op Twitter en 8chan. Hij begon de livestream op Facebook met de meme *Subscribe to PewDiePie*³ en liep daarna gewaagd de moskee binnen en schoot vijftig mensen dood. 'Hij had al zijn inspiratie van het internet gehaald, en was overtuigd van de complottheorie over witte genocide, dat immigratie moest stoppen en de indringers vernietigd moesten worden. 'De bron van het kwaadaardige handelen komt van het internet en uit zich daarna weer op het internet', zegt Leendert.

Aan de andere kant ziet de illustrator groepen zoals de neonazi's die gebruik maken van een bestaand narratief van antisemitisme en racisme, wat het kwaad ideologisch maakt. Ze hebben als doel bijvoorbeeld de *hashtag* te confisqueren en te transformeren in een nazisymbool. 'Maar ze weten vaak niets van de werkelijke geschiedenis.'

HET VERLEDEN EN HET HEDEN

De invloed van dat verleden op het heden lijkt in ons brein gegrift: 'Met een ijzersterke marketing, heeft het propaganda-design een behoorlijke stempel gedrukt op onze ideeën na de oorlog over wat goed design is. Vooral in negatieve zin', zegt Timo. 'Nederlandse ontwerpers werden in de jaren vijftig en zestig vaak voor fascist uitgemaakt als ze een classicistisch ontwerp, en architecten

een classicistisch gebouw hadden ontworpen. Het lettertype *Fraktur*, een haast onleesbare schrift waar rechts-radicalen zich nog steeds mee willen onderscheiden, werd de nationale letter van het Derde Rijk, totdat Hitler het lettertype weer verbood omdat een Joodse vormgever de letter bleek te hebben ontworpen.'

De vormgeving van na de oorlog en alles wat erna komt kun je dus niet goed begrijpen zonder kennis te hebben van de periode die eraan voorafging. Daarom is het ook van belang om het nazitijdperk niet dood te zwijgen', is Timo's overtuiging. Daar is Leendert het mee eens. 'Je moet het zeker niet onder tafel vegen. Als je parallellen trekt naar het nu, en kijkt naar de invloed van de memecultuur, is er natuurlijk wel een verschil met de Hitler-propaganda van toen', vindt hij. Die werd immers zorgvuldig vanuit de autoriteiten de wereld in gebracht, en memes vaak door 'gewone' mensen. 'Doordat memes vaak humoristisch worden gebruikt, denken mensen echter dat ze ongevaarlijk zijn', weet hij. 'Shows zoals *Family Guy* en *South Park* ridiculiseren Hitler en nazi-ideologie al langere tijd, en dat ridiculiseren is een vaak gemaakt excuus binnen de memecultuur. Dit maakt het juist nog lastiger om te herkennen of degene achter de memes echt deze ideologie aanhangen, of juist aan het trollen zijn.'

'Dat men de memes en ideeën vaak alleen binnen eigen kringen deelt, versterkt het gevoel dat memes ongevaarlijk zijn. Maar verschillende aanslagen hebben ons laten zien dat er maar een enkeling nodig is om dit gevaar te doen radicaliseren', vertelt Leendert. 'En daarom zijn onderzoeken zoals die van jou zo belangrijk', zegt Timo. 'In je rol als illustrator kun je de symbolen van het kwaad visueel inzichtelijk maken en laten zien wat het betekent.'

OPLOSSINGEN

Een oplossing is nog niet zo eenvoudig, vinden ze allebei. Ze hopen in elk geval op een discussie over dit onderwerp. Leendert denkt dat er altijd een publiek voor kwaadaardige content en memes zal bestaan, dat het onmogelijk is hen te overtuigen van hun ongelijk, daarvan bewijzen te tonen, en de bronnen van dit soort kwaad van het

internet af te halen. Wel hoopt hij dat we kennis nemen van de gevaren van de memecultuur, ons bewust zijn van het kwaad. Daarom wil hij zijn onderzoek meer onder de aandacht brengen en ziet hij een rol voor andere ontwerpers weggelegd. 'Memes worden veelal gemaakt door "normale" mensen. Wij als beeldmakers kunnen daar veel professioneler mee omgaan door ons die beelden weer toe te eigenen en de betekenis hiervan te veranderen.'

Timo vindt dat met name een designmuseum kritisch moet zijn in wat het toont. 'We zien altijd mooie, esthetische kunst en design in musea die moet bijdragen aan een betere wereld. Maar design reflecteert de wereld, met al zijn goede én slechte kanten. Het hoeft niet mooi of goed te zijn, het moet reflecteren op de geschiedenis en laten zien hoe dingen uit het verleden zich heden ten dage manifesteren', meent de museumdirecteur. En dat is wat hij heeft gedaan. Wat hij daarnaast al heeft bereikt is dat Duitse musea, zoals het Stadsmuseum München en het Duits Historisch Museum in Berlijn, blij zijn met dit allereerste complete overzicht over de toegepaste kunst van het Derde Rijk. Timo: 'Ze tonen een grote mate van collegialiteit en zeggen: "Eerst moet een ander land dit doen, dan pas gaan we zelf een tentoonstelling maken. Maar dan moeten de buitenlandse musea wel meedoen".'

Design van het Derde Rijk is nog t/m 19 januari 2020 te bezoeken. Tickets zijn alleen online verkrijgbaar.

DESIGNMUSEUM.NL

1 De term meme is geïntroduceerd door bioloog Richard Dawkins in zijn boek *The Selfish Gene* (1976). De term is afgeleid van het Engelse woord *memory* en het Oudgriekse woord *mimema*, wat imiteren betekent. Volgens Dawkins is een meme de culturele variant van genen. Culturele aspecten, ideeën of gedragingen worden van het ene individu op het andere doorgegeven en gaan zo een eigen leven leiden.
2 Alex Jones is bekend vanwege het verspreiden van complottheorieën op platforms als YouTube, Spotify, Facebook en Twitter.
3 PewDiePie (Felix Arvid Ulf Kjellberg) is een megapopulaire Zweedse commentator op YouTube die in 2017 in opspraak raakte door tijdens het livestreamen van een spel zijn tegenstander een *nigger* te noemen. Eerder had Kjellberg een grap gemaakt die door verschillende media als antisemitisch werd opgevat. Als gevolg hiervan werd zijn YouTube-serie *Scare PewDiePie 2* stopgezet. In maart 2019 riep de schutter van de aanslagen in Christchurch kijkers op om zich te abonneren op het YouTube-kanaal van PewDiePie.

versus

Pepe the Frog speelt in Azië gelukkig weer een positieve rol. De kikker werd deze zomer symbool van de protesten in Hongkong. Pepe dankt zijn populariteit aan de WhatsApp-stickers met een afbeelding van Pepe gekleed als activist, journalist of zelfs als Carrie Lam, de hoogste leider van Hongkong die haar omstreden wetsvoorstel dat uitlevering van verdachten aan China mogelijk moest maken onlangs weer introk.

LEZINGEN

Als onderdeel van de tentoonstelling is er een uitgebreid lezingenprogramma in september en oktober. Leendert Jacob van Duijvenbode geeft een lezing over zijn onderzoek *The New Evil* op vrijdag 29 november 2019 om 15.00 uur. DESIGNMUSEUM.NL/AGENDA

'er zijn ook nu regimes die gebruik maken van design om de massa mee te krijgen'